EPIGRAPHICA (XIV)*

Inscripții din Apulum

1. — Inscripția unui altar de calcar din Apulum[1] (fig. 1 a) a fost publicată în CIL III, 12560, după un text trimis de B. Cserni, în felul următor:

P AE////VS
PO///coL·
APVI////B
PRO SaI sV
SVORumquE
VOTVM SOLVIT

Altarul, cu dimensiunile 122×67×52 cm și cu literele de 6 cm, are cîmpul inscripției foarte stricat din pricina clivării calcarului. B. Cserni a citit corect literele păstrate cu excepția, poate, a ultimei litere a r. 3, astăzi dispărută. Cum un B nu-și găsește locul în nici o încercare de întregire a textului, s-ar putea ca pe piatră să fi fost scrisă litera P. Nu s-a păstrat nimic dintr-un prim rînd, mai scurt, care ascunde numele divinității. Literele din r. 2—3 (păstrate) îndreptățesc lectura *po[ntifex co]l(oniae) / Apu[lensis ?eq(uo) p(ublico)]*. Dedicantul este un demnitar al coloniei Apulensis și ar putea face parte din una dintre cunoscutele familii de P. Aelii de rang equestru din Apulum[2]. Probabil că personajul este necunoscut. Dintre P. Aelii cu *cognomina* ce se pot încadra grafic în r. 1, P. Aelius Iulianus este *flamen*[3], P. Aelius Strenuus este *augur*[4], iar P. Aelius Silvanus este *sacerdos*[5]. Propun următorul text:

..... / P(ublius) Ae[l(ius) .....] us / po[ntifex co]l(oniae) / Apu[lensis, ?eq(uo) p(ublico)] / pro sa[lute s]u[a] / suor[rumqu]e / votum solvit.

2. — În anul 1978 am prezentat în cadrul sesiunii anuale a Muzeului Unirii din Alba Iulia o comunicare purtînd titlul *Maximinus Thrax și*

---

* *Epigraphica* (XII) în *ActaMN* XVII, 1980, p. 81 sqq, unde este indicat locul de apariție al seriilor anterioare; (XIII) în *ActaMN* XVIII, 1981, p. 443 sqq.

[1] Se află în lapidariul Muzeului Unirii din Alba Iulia.

[2] Vezi C. Daicoviciu, în *ActaMN* III, 1966, p. 156 sqq; H. Daicoviciu, I. Piso, *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, Bucarest, 1977, p. 75—78.

[3] CIL III, 1182.

[4] CIL III, 1209.

[5] CIL III, 1207.

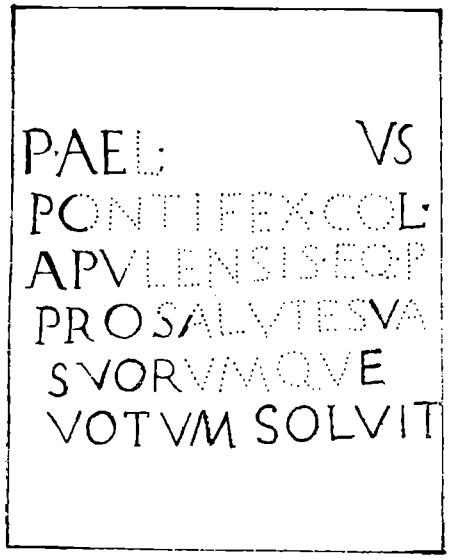

Fig. 1 b.

provincia Dacia. Prilejul mi l-a oferit o inscripție descoperită la Apulum cu multe decenii în urmă, probabil de către B. Cserni, și amintită de M. Macrea în ultima sa lucrare[6]. Nu reușisem pînă în 1978 să citesc în r. 7—8 numele martelat al consularului. Aceasta nu influența concluziile privind poziția Daciei în timpul războiului civil din anul 238. Cu aceste concluzii au fost de acord atît colegii prezenți la Alba Iulia, cît și Prof. I. I. Russu, căruia i-am comunicat întregirea și interpretarea inscripției. Între timp încercările de a citi r. 7—8 au dat rezultate, iar textul complet al inscripției a apărut în *Colloquio Internazionale A. I. E. G. L. su Epigrafia e Ordine senatorio*, Roma 14—20 maggio 1981 *(Testi-base per la discussione)*. Același text a fost reprodus într-un articol mai amplu, *Maximinus Thrax und die Provinz Dazien*, în *ZPE* XLIX, 1982, p. 230—231, nr. 5. Nu i-am pomenit însă nimic Prof. I. I. Russu despre recenta lectură a r. 7—8 și mă simt, deci, în bună măsură vinovat de faptul că domnia sa a publicat inscripția în *Apulum* XX, 1982, p. 119—120, nr. 3 (semnîndu-l și pe C. L. Băluță) cu această supărătoare lacună. Afirmația că „piesa a rămas în continuare inedită" nu este decît o dovadă de bună credință din partea Prof. I. I. Russu. Nu știa, într-adevăr, decît că am prezentat-o în cadrul unei sesiuni de comunicări. Eu caut oricum să-mi repar greșeala reproducînd aici textul complet:

. . . . . .

[*pro salute* . . . . . ?]

dd(*ominorum*) *nn*(*ostrorum*) *Aug*[*g*(*ustrorum*)]

[6] M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 92. Inscripția se află în depozitul Muzeului Unirii din Alba Iulia.

C(ai) [I]ul(ii) V[e]ri M[a]-

ximin[i ?Aug(usti) et]

C(ai) Iul(ii) V[eri Maxi]-

m(i) nob(ilissimi) Ca[es(aris) Ger(manicorum)]

M(aximorum) Dac(icorum) M(aximorum) Sar(maticorum) M[ax(imorum)]
?Q(uintus) Iulius Licin[ian-

us?] co(n)s(ularis) D[ac(iarum) III].

Cum comentariul făcut de Prof. I. I. Russu în articolul scris, de altfel, în mare grabă, este cu totul insuficient, mă văd obligat să reiau, pe scurt, discuția[7].

În r. 1 formula care se referă la cei doi împărați a fost astfel martelată, încît restul să-l privească pe un singur împărat, care nu poate fi altul decît Gordian III. R. 7—8 conțin numele martelat, dar încă lizibil, al guvernatorului consular al celor trei Dacii. El se numește cu mare probabilitate (?)Q. Iulius Licinianus și nu pare a fi cunoscut[8]. Dacă numele guvernatorului este martelat alături de cele ale lui Maximinus Thrax și Maximus, înseamnă că el s-a numărat printre partizanii cei mai leali ai acestora și că le-a împărtășit soarta. Ceea ce știm din inscripția de la Apulum poate fi legat de cariera lui Q. Axius Aelianus, conținută în CIL III, 1456 = IDR III, 2, 89 din Sarmizegetusa[9]. În această inscripție apare în calitate de *proc. prov. Dac. Apul. bis vice praesidis*. Funcția a îndeplinit-o, așa cum ne-o arată alte inscripții din Sarmizegetusa[10], sub Maximinus Thrax. Q. Axius Aelianus trebuie să-l fi înlocuit de două ori, cu precădere în domeniul jurisdicției, pe guvernatorul care se afla în fruntea trupelor la granițele provinciei sau dincolo de ele[11]. În ce împrejurări? Prima oară trebuie s-o fi făcut în 236 sau în 237 în cursul uneia dintre expedițiile îndreptate împotriva dacilor liberi și sarmaților, iar a doua oară în timpul campaniei lui Maximinus Thrax împotriva Italiei. La această campanie au luat, deci, parte și trupe din Dacia, comandate de însuși guvernatorul provinciei. Acesta trebuie să fi pierit în baia de sînge făcută în rîndurile partizanilor lui Maximinus Thrax după dezastrul de

---

[7] Vezi *Colloquio* și *ZPE* XLIX, 1982, p. 231, 233 sqq cu întreaga bibliografie.

[8] Identificarea sa cu Ti. Iulius Licinianus din Album Canusinum (CIL IX, 338) ar fi nepotrivită.

[9] Vezi pentru acest personaj A. Stein, PIR² I, A 1688, 1689; idem, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Budapest, 1944, p. 71—72; H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut Empire Romain* II, Paris, 1960, p. 851—854; I. Piso, în *ZPE* XLIX, 1982, p. 233 sqq.

[10] CIL III, 1422 = IDR III, 2, 206; CIL III, 1423 = IDR III, 2, 244; CIL III, 74* = IDR III, 2, 191; v. Th. Mommsen, ad CIL III, 1456. Pentru datarea întregii cariere a lui Q. Axius Aelianus vezi H. G. Pflaum, *Carrières* II, p. 851 sqq.

[11] Despre atribuțiile procuratorilor financiari ai Daciei Apulensis vezi I. Piso, în *Chiron* VIII, 1978, p. 520; *ZPE* XL, 1980, p. 281; *ZPE* XLIX, 1982, p. 235—236; *ZPE* L, 1983, p. 251—252; *Fasti provinciae Daciae*, Cluj, 1983, p. 64 (teză de doctorat în manuscris).

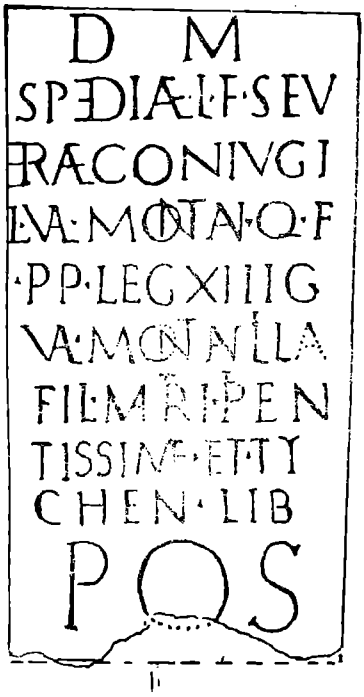

Fig. 2 b.

la Aquileia din aprilie 238[12]. În schimb, Q. Axius Aelianus a știut să se pună bine cu noua stăpînire, căci îl mai găsim în Dacia și sub Gordian III, iar numele său nu a fost martelat[13].

3. — În 1968, în cursul săpăturilor dinaintea restaurării catedralei romano-catolice din Alba Iulia, a fost găsit un bloc de calcar purtînd o inscripție funerară (fig. 2 a). Piesa a fost publicată în 1971 de D. Protase, care a adăugat un erudit comentariu despre originea personajelor ce apar în inscripție[14]. În anul următor, cînd condițiile de fotografiere și de studiere a piesei au fost mai bune, D. Protase a revenit asupra ei, făcînd cîteva rectificări, neesențiale, de lectură[15]. Textul stabilit de D. Protase în cele două publicații este următorul:

D(is) M(anibus) / Sediae L(ucii) f(iliae) Sev/erae coniugi / L(ucius) Val(erius) Montan(us) Q(uinti) f(ilius) / p(rimi)p(ilarius) leg(ionis) XIII G(eminae) / Val(erius) Montan(us) Luc(ii) / fil(ius) matri pien/tissim(a)e et Ty/chen lib(erta) / pos(uerunt).

Cităm din comentariul lui D. Protase: „Din conținutul inscripției rezultă că *L. Valerius Montanus, primipilarius* în legiunea XIII Gemina, împreună cu fiul său, *Valerius Montanus*, și liberta Tychen au pus monu-

[12] Vezi I. Piso, în *ZPE* XLIX, 1982, p. 237.
[13] Ibidem.
[14] D. Protase, în *Apulum*, IX, 1971, p. 353—356 = AnnÉp, 1972, 461.
[15] D. Protase, în *Apulum* X, 1972, p. 703—704.

mentul pentru defuncta *Sedia Severa*, soție și mamă"[16]. În legătură cu această lectură și interpretare se pot face unele observații.

Deoarece în r. 2 ligatura E+D este evidentă, *nomen*-ul defunctei nu este *Sedia* sau *S(a)edia*, ci *Spedia*. Or, acest *nomen* nu este nicidecum insolit în Dacia. La Sarmizegetusa îi cunoaștem pe: C. Spedius Clemens, *IIvir col.*[17]; C. Spedius Hermias, *flamen col.*[18]; C. Spedius Vic... și C. Spedius Va...[19]; C. Spedius Valerianus, *aug. col.*[20]; C. Spedius Valerianus, *dec. coll. fabr.*[21]. Nu are mare însemnătate dacă C. Spedii Valeriani din IDR III, 2, 291, 319 și C. Spedius Valerianus din IDR III, 2, 65 sînt sau nu una și aceeași persoană[22], și nici dacă inscripția IDR III, 2, 319 provine din Sarmizegetusa sau din Apulum[23]. Cum așezarea de la Partoș, ai cărei locuitori erau înscriși în tribul *Papiria*, pare să fi făcut o vreme parte din teritoriul Sarmizegetusei[24], iar legăturile dintre cele două orașe erau oricum foarte strînse[25], prezența unor Spedii la Apulum este firească.

În r. 6—7 lectura *Val(erius) Montan(us) Luc(ii) fil(ius)* nu poate fi luată în considerare, căci la sfîrșitul r. 6 se vede clar ligatura L+I, urmată de un al doilea L. Rîndul se termină cu ceea ce pare a fi un A. Avem deci, de-a face cu o *Val(eria) Montanilla*, al cărei *cognomen* este derivat din cel al tatălui ei, și care, de altfel, nu poartă, ca acesta, *praenomen*.

S-ar putea foarte bine ca numele lui *L. Valerius Montan(us)* să se afle la nominativ și el să fi făcut parte, așa cum presupune D. Protase, dintre cei care i-au înălțat Spediei Severa monumentul. Felul în care este redactat textul mă face totuși să cred că numele său se află la genitiv (vezi AnnÉp, 1972, 461). Propun următoarea lectură:

D(is) M(anibus) / Spediae L(ucii) f(iliae) Sev/erae coniugi / L(ucii) Val(erii) Montan(i), Q(uinti) f(ilii), / p(rimi) p(ili) leg(ionis) XIII G(eminae), / Val(eria) Montanill[a]/ fil(ia) matri pien/tissim(a)e et Ty/chen(e) lib(erta) / pos(uerunt) sive *Ty/chen(i) lib(ertae) pos(uit)*.

Spedia Severa pare a fi, indiferent de originea familiei, o localnică. Cît despre L. Valerius Montanus, frecvența succesiunii *Lucius Valerius* și sistemul de avansare, în mai multe legiuni și provincii, a centurionilor nu ne permit să facem presupuneri.

Inscripții din Tibiscum

4. — N. Gostar a publicat un fragment dintr-o placă de marmură (fig. 3 a), provenită din Tibiscum și păstrată în Muzeul din Lugoj, propunînd următoarea lectură[26]:

---

[16] D. Protase, în *Apulum* IX, 1971, p. 354—355.
[17] CIL III, 1498 = IDR III, 2, 403.
[18] CIL III, 1417a = IDR III, 2, 164.
[19] IDR III, 2, 65.
[20] CIL III, 7933 = IDR III, 2, 291.
[21] CIL III, 7767 = IDR III, 2, 319.
[22] Răspuns afirmativ în IDR III, 2, p. 477.
[23] Cf. IDR III, 2, ad 319.
[24] W. Kubitschek, *Imperium Romanum tributim discriptum*, Vindobonae, 1889, p. 230.
[25] Vezi I. Piso, în *ActaMN* XV, 1978, p. 181.
[26] N. Gostar, în *ArhMold* II—III, 1964, p. 299—301 = AnnÉp, 1967, 393 = S. Sanie, *Cultele orientale în Dacia romană* I, București, 1981, p. 278, nr. 113.

... [*M*]*alach*[*belo* .....] / ... *pro sal*(*ute*) *d*(*ominorum*) *n*(*ostrorum*) *Au*]*g*(*ustorum*) (*trium*), *P*(*ublius*) *A*[*el*(*ius*)] .... / ... *vet*(*eranus*) *ex op*[*t*(*ione*)] .....

N. Gostar atrage atenția asupra grafiei *Malachbelo* sau *Malachibelo*, mai apropiate de palmireanul MLKBL sau de formele Μαλαχβῆλο- sau Μαλαχίβηλος [27]. În r. 2 literele GGG, dintre care a doua puțin stricată, ne indică domnia comună a lui Septimius Severus, Caracalla și Geta și datează inscripția mai degrabă între anii 198—211 decît între anii 209—211[28]. Putem face observația că al doilea G a fost vătămat cu voie în urma condamnării memoriei lui Geta. În sfîrșit, N. Gostar pune fragmentul de inscripție în legătură cu restaurarea unui templu al zeilor palmireni[29].

Textul a fost republicat în IDR III, 1, 142 cu două erori. Întîi, se citește [*M*]*alagb*[*el*(*o*)], deși litera C este sigură. Apoi, formulei *ddd*(*ominorum*] *nnn*(*ostrorum*) *Auggg*(*ustorum*), la care pare, pe bună dreptate, să se fi gîndit N. Gostar, îi este preferată formula *d*(*ominorum*) *n*(*ostrorum*) *auggg*(*ustrorum*).

Tot în IDR III, 1, 149[30] este publicat un fragment de placă epigrafică de marmură (fig. 3 b), descoperit în săpăturile din castrul Tibiscum, cu următorul text:

..... [*p*]*ro sal*(*ute*) *DDD*(*ominorum*) / [*n*(*ostrorum*) *aug*(*ustorum*) .....]*rvius*.

Inscripția este bine datată în 198—211, iar dedicantul pare a fi *P. Ael*(*ius*) [*Ser*]*vius*, *vet.* [*ex*] *opt.* din *numerus Palmyrenorum Tibiscensium* și pe care-l întîlnim în IDR III, 1, 136[31].

Chiar și dintr-o sumară comparație a fragmentelor IDR III, 1, 142 și 149 reiese fără nici o îndoială că ele făceau parte din una și aceeași inscripție și că aceasta aparținea registrului inferior al unui relief votiv. Din el nu s-a păstrat decît începutul adînciturii. Textul se întregește în felul următor (fig. 3 c, d):

[*Deo M*]*alach*[*belo pr*]*o sal*(*ute*) *ddd*(*ominorum*) / [*nnn*(*ostrorum*) *A*]*uggg*(*ustorum*) *P*(*ublius*) *A*[*elius Se*]*rvius* / *vet*(*eranus*) *ex op*[*t*(*ione*) *n*(*umeri*) *Palm*(*yrenorum*)].

Fig. 3 c, d.

[27] *Op. cit.*, p. 300—301.
[28] *Op. cit.*, p. 301.
[29] *Ibidem.*
[30] = M. Moga, I. I. Russu, *Lapidarul Muzeului Banatului, Timișoara*, 1974, nr. 22. Fragmentul se află la Muzeul Banatului Timișoara.
[31] IDR III, 1, ad 149.

Fig. 1 a.

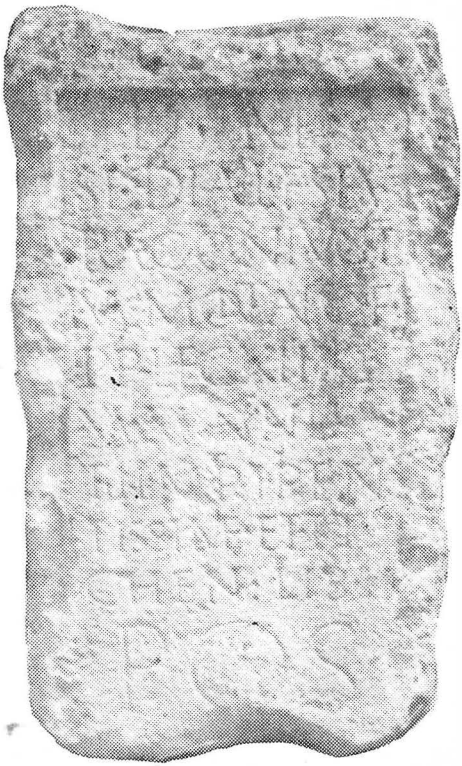

Fig. 2 a.

Fig. 3 a, b.

Fig. 4 a, b.

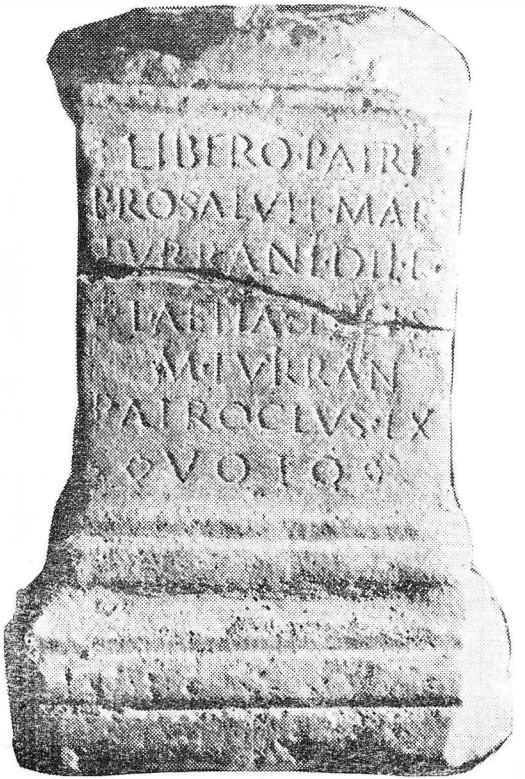

Fig. 5.

Fig. 6.

Nici una din literele DDD din r. 1 nu a fost martelată[32]. *Vet. ex op[t].* din r. 3 constituie un nou argument pentru identificarea dedicantului cu cel din IDR III, 1, 149. *Cognomen*-ul *Servius* sună însă ciudat pentru un palmirean. Codița dinaintea lui VIVS poate la fel de bine aparține unui Q. În r. 3 am completat *n(umeri) Palm(yrenorum)* din motive de simetrie. Inscripția se datează între 198—211.

5. — În cele ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra a două fragmente de placă votivă de marmură (fig. 4 a, b) descoperite în castrul Tibiscum. Pentru primul dintre ele, care cuprinde și reprezentarea părții de sus a unei urechi umane, găsim în IDR III, 1, 148 următoarea lectură[33]: A V
D

Potrivit lui I. I. Russu literele AV făceau parte dintr-un nume, iar D ar însemna *d(onum)* sau *d(edit)*[34].

Al doilea fragment apare în IDR III, 1, 143[35]. Potrivit editorului „în centru un obiect în chip de inel-pandantiv ar putea să fie partea de jos a unei urechi umane". Textul propus în IDR III, 1, 143 este următorul: *Malag[bel(o)]* sau *[Deo . . .] Malag[belo] / Ael(ius) V[. . .]*

I. I. Russu socotește pe bună dreptate că urechile sînt reprezentate pe cele două piese fiindcă divinitățile invocate sînt θεοὶ ἐπήκοοι [36]. Nu observă însă că fragmentele aparțin aceleiași inscripții, care poate fi întregită „după ureche". Într-adevăr, pe IDR III, 1, 148 este înfățișată partea de sus, iar pe IDR III, 1, 143 lobul cu cercel. Fragmentele nu se lipesc, căci lipsește bucățica de legătură. Pe partea dreaptă, pierdută, a plăcii a fost cu siguranță reprezentată și cealaltă ureche, iar textul a fost scris în tot spațiul lăsat liber de cele două simboluri. Calitatea de θεὸς ἐπήκοος a lui Malagbel este subliniată nu numai de reprezentarea urechilor, ci și de faptul că ruga este adresată direct acestora. R. 1 trebuie așadar completat *Au[ribus]*, ca în CIL III, 986 din Apulum[37]. Pentru r. 2 avem de ales între *D[ei Solis]* și *D[ei]*. Iată textul, atît cît a putut fi reconstituit (fig. 4 c):

Au[ribus] / D[ei] sau *D[ei Solis] / Malag[beli] / Ael(ius) V[. . . .]*

6. — În două inscripții din Tibiscum, CIL III, 1548 = IDR III, 1, 141 și CIL III, 1549 = IDR III, 1, 145, apare un personaj al cărui *cognomen* sună ciudat și neobișnuit.

CIL III, 1548 = IDR III, 1, 141: *Libero Patri / pro salute Mar(ci) / Turran(i) Dil(. . .) et / ?L(uciae)*[38] *Aeliae Nices / M(arcus) Turran(ius) / Patroclus ex / voto.*

CIL III, 1549 = IDR III, 1, 145: *S(oli) I(nvicto) ?N(umini) M(ithrae) / pro salute / P(ublii) Ael(ii) Mari / Hermadio / act(or) Turran(ii) / Dil (. . .) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

---

[32] *Ibidem.*
[33] = *Lapidarul Muzeului Banatului*, nr. 19.
[34] IDR III, 1, ad 148.
[35] *Lapidarul Muzeului Banatului*, nr. 20 = S. Sanie, *op. cit.*, p. 278, nr. 114.
[36] IDR III, 1, ad 143, 148; vezi pentru [illegible] O. Weinreich, în *Mitteilungen des Kaiserlichen Deutschen Archäologischen Instituts, Ath. Abt.* XXXVII, 1912, p. 1 sqq.
[37] CIL III, 986: *Auribus Aesculapii et Hygiae . . .*
[38] Vezi IDR III, 1, ad 141.

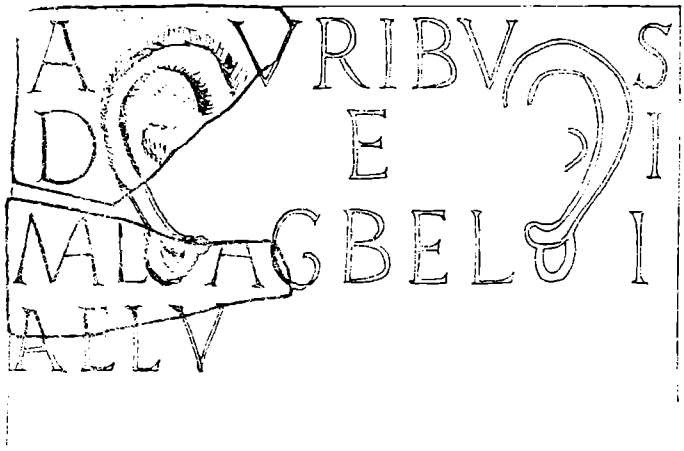

Fig. 4 c.

Iată comentariul din IDR III, 1, ad 145: „...dedicantul *Hermadio* cu nume grecesc era de prin Orient, o capacitate organizatorică în calitate de „administrator" actor sclav al bogătașului *M. Turranius Dil*(...)? cunoscut la Tibiscum, al cărui *cognomen* era considerat de unii ca traco-frigian". Editorii volumului se referă probabil la I. I. Russu, potrivit căruia *Dil*(...) ar fi „probabil nume bitinic sau frigian din Asia Mică, dar de neam tracic"[39]. Surprinde însă că un *cognomen* atît de rar a putut fi prescurtat, atunci cînd *praenomen*-ul este scris în IDR III, 1, 141 *Mar(ci)* sau chiar *Marc(i)*. Fotografiile inscripțiilor din IDR III, 1, 141 și 145 (fig. 110 și 114) nu ne sînt de nici un folos, căci potrivit unui rău obicei, literele au fost retușate pentru a sprijini lectura propusă. Verificînd pe piatră lectura inscripțiilor ne putem da ușor seama că a treia literă a *cognomen*-ului este mai degrabă I decît L. În IDR III, 1, 141 ea are o înălțime mai mare decît restul literelor, cum se întîmplă adesea la genitivul singular al declinării a doua, atunci cînd este lungă prin natură. *Cognomen*-ul este așadar *Dius*, de fapt grecescul Δῖος[40] și nu are de ce să ne surprindă în mediul grecesc în care trăia personajul și care este sugerat de celelalte nume din cele două inscripții. Un C. Iulius Dius, microasiatic, întîlnim în Dacia în inscripția CIL III, 986 din Apulum.

7. — În IDR III, 1, 184 a fost publicat un fragment al unui altar votiv de marmură din Tibiscum, găsit în anul 1975 „la săpătura din așezarea civilă lîngă templu". A fost propusă următoarea lectură:

I·V / *v(otum) [s(olvit) l(ibens) m(erito)]*.

---

[39] I. I. Russu, în *ActaMN* IV, 1967, p. 90; idem, în *L'onomastique Latine*, Paris, 1977, p. 360.

[40] Vezi W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*[3] II, Braunschweig, 1884, p. 311; H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom* II, Berlin, New York, 1982, p. 651.

Citite au fost de fapt r. 1 și 3, nu și r. 2, care a fost martelat; amănuntul a fost observat și de autorii volumului.

Inscripția dobîndește un sens dacă găsim ce anume a fost martelat și din ce cauză. Pare evident că altarul a fost dedicat de un ofițer al *coh. I Vindelicorum milliaria*. A putut fi martelat numai epitetul imperial al trupei, de exemplu *Severiana, Alexandriana, Maximiniana, Philippiana*, etc. Dacă nu ne-am înșelat în această presupunere, IDR III, 1, 184 dovedește că amintita cohortă, atestată la Tibiscum sub Septimius Severus prin IDR III, 1, 137, s-a aflat aici și în următoarele decenii. Nu putea fi, cum crede I. I. Russu[41], identică cu *coh. Vindelicorum Cumidavensis Alexandriana* de la Rîșnov[42]. Lectura probabilă a inscripției fragmentului de altar este următoarea:

... [coh(ortis)] / I V[ind(elicorum)] /.../ v(otum) [s(olvit) l(ibens) m(erito)].

IOAN PISO

EPIGRAPHICA (XIV)

(Résumé)

On y discute trois inscriptions de Apulum (nos 1—3) et quatre inscriptions de Tibiscum (nos 4—7).

1. — Le personnage qui dédie l'autel CIL III, 12560 de Apulum appartient à l'aristocratie municipale de Apulum, sans qu'on le puisse identifier à quelque personnage connu. Probablement chevalier romain, il accomplit la charge de *po[ntifex col(oniae) Apul(ensis)]*.

2. — I. I. Russu publia dans *Apulum* XX, 1982, p. 119—120, nr. 3 une importante inscription de Apulum du temps de Maximinus Thrax. Je l'avais moi-même publié dans *Colloquio Internazionale A. I. E. G. L. su Epigrafia e Ordine senatorio*, Roma, 14—20 maggio 1981 *(Testi base per la discussione)* et dans *ZPE* XLIX, 1982, p. 230—231, nr. 5 avec un texte plus complet. On reprend l'inscription et les conclusions historiques les plus importantes.

3. — On apporte des corrections au texte de *AnnÉp*, 1972, 461. La défunte s'appelle Spedia Severa et porte un nomen bien connu à Sarmizegetusa. Sa fille s'appelle Valeria Montanilla.

4. — Les fragments IDR III, 1, 142 = AnnÉp, 1967, 393 et IDR III, 1, 149 appartiennent à la même inscription dédiée à *[Deo M]alach[belo]*.

5. Les fragments IDR III, 1, 143 et 148 font partie d'une même inscription dédiée aux *Au[ribus] / D[ei]* ou *D[ei Solis] / Malag[beli]*.

6. — Dans CIL III, 1548 = IDR III, 1, 141 et dans CIL III, 1549 = IDR III, 1, 145 le *cognomen* de M. Turranius n'est pas *Dil...*, mais bien *Dius*.

7. — Le fragment IDR III, 1, 184 appartient à un autel dédié par un militaire de la *coh. I Vindelicorum milliaria*. À la 2e ligne se trouvait une épithète impériale martelée, ce qui permet de dater l'inscription après le règne de Caracalla. La troupe stationnait donc au IIIe siècle à Tibiscum.

[41] I. I. Russu, în *AIIA* XVII, 1974, p. 46 sqq.

[42] Vezi I. Piso, în *StCl* XVIII, 1979, p. 139—140; D. Benea, în *Studii și comunicări* IV, Caransebeș, 1982, p. 180.